

פרשת ויגש תשפ"ג

מישבטי התורה

הליכות חיים

בס"ד

נתקל בנרות חנוכה שדלקו ברשות הרבים

שאלה

באחד מימי חנוכה הגשומים, הדליק אדם נרות חנוכה ברשות הרבים בכניסה לביתו, בגובה של שלושים ס"מ מעל המדרכה. עקב הגשמים העזים, הולך רגל שהלך עם מטריה פתוחה ומיהר לביתו, לא שם לב לחנוכיה שמונחת שם, ונתקל בה בחוזקה, והפיל אותה למדרכה. כתוצאה מכך ניזוקה החנוכיה שהיתה מכסף, וגם הכוסות נשברו. וחלק מהשמן נשפך על מעילו הארוך של הנתקל, וכעת צריך למוסרו לניקוי יבש.

האם חייב הולך הרגל לשלם על הנזק שגרם לבעל החנוכיה או אדרבה, בעל החנוכיה חייב לשלם לנתקל עבור ניקוי מעילו?

תשובה

א. בנידון השאלה, מכיון שהולך הרגל לא הבחין בחנוכיה - הוא פטור מלשלם על הנזק שגרם לבעל החנוכיה.

ב. אם החליק הנתקל בחנוכיה או הולך רגל אחר שהלך ברשות הרבים, החליק על השמן שנשפך, וניזוקו בגופם או בממונם מהרצפה עליה נשפך השמן - על נזקי גופם חייב בעל החנוכיה לשלם להם, אך על נזקי ממונם פטור. החיוב שקיים הוא גם אם בעל החנוכיה לא ידע שחנוכייתו ניזוקה, והשמן שהיה בה נשפך לרשות הרבים.

אם כשפגע בחנוכיה או במתקן שהחנוכיה היתה שם, השמן נשפך מהכוסיות על בגדי הנתקל, ולכן הוצרך למוסרם לניקוי יבש - חייב בעל החנוכיה לשלם את הוצאות הניקוי.

ג. אם הולך הרגל הבחין בחנוכיה, ולמרות זאת עקב רצונו להגיע לביתו בהקדם, לא נזהר מספיק ופגע בחנוכיה - חייב לשלם לבעל החנוכיה על הנזק שגרם לו.

כמו כן, הוא מחוייב לסלק את התקלה שנעשתה ברה"ר מחמתו. וכל זמן שלא יסלק את השמן ושברי הזכוכית מהרחוב, אם יתקל בהם הולך רגל וינזק בגופו - הוא לבדו ישא בנזק אם יגרם. אך אם ינזק ממון - פטור הנתקל מתשלום עבורו.

מקורות

גדר נרות חנוכה שמונחים ברה"ר

במשנה בב"ק (כ"ב:) יש מחלוקת לגבי נר חנוכה שמצוה להניחו על פתח ביתו ברשות הרבים, שרבי יהודה סובר שחיוב המצוה - פוטר את בעליו מלשמור על החנוכיה ועל האש שבה, ובעל החנוכיה נחשב - כמזיק ברשות ב"ד, שאין עליו או על ממונו שם מזיק, ולכן הוא פטור מכל תשלום על הנזק שנגרם מחנוכייתו. וחכמים סוברים

שיש כאן שני נידונים שונים, חז"ל התירו לכל אדם להשתמש ברה"ר לצורך מצוות הדלקת נרות חנוכה, מאחר ונצטוונו לפרסם את הנס לרבים. אולם למרות שישנו היתר להניח תקלה זו ברה"ר, אבל חייבו חז"ל את בעל החנוכיה לשבת ולשמור על ממונו שלא יזיק להולכים ברה"ר. לפיכך אם לא שמר עליהם וניזוקו מחמתם - חייב לשלם על הנזק שנגרם מחמת ממונו, וכך נפסקה להלכה כמבואר בשו"ע (ח"מ סי' תית, יב). ולפי זה החנוכיה על כל מרכיביה שמונחים ברה"ר - נחשבים כבור ותקלה המונחים שם.

ההבדל שבין נזקי "בור" לנזקי "אש"

מבואר בגמ' בב"ק (:) שהגדר של "בור" הוא - שהניזק בא למזיק שהוא הבור, ושם הוא ניזוק ממנו. משא"כ הגדר של "אש" מהותו - שהאש הולכת לניזוק ומזיקתו במקום שנמצא. וחדשה התורה, שאפילו אם האש הולכת באמצעות כח אחר כמו ע"י רוח מצויה, חייב בעל האש על נזקי אשו, כי היה עליו לשמור על אשו שלא תזיק ע"י רוח מצויה.

כמו כן מבואר שם בגמ' (:) שלפי חכמים, אם נפלו כלים לבור וניזוקו או נשברו שם - ישנה גזרת הכתוב שבעל הבור פטור על נזקי כלים, והיינו כל דבר שהינו מטלטל, למעט בעלי חיים. ורק אם אדם ניזוק בגופו מחמת הבור - חייב בעל הבור לשלם לו על נזקי גופו. לעומת זאת אם הנזק נגרם ע"י אשו - חייב בעל האש גם על הנזק שנגרם לכליו של הניזוק.

ביאור למה החנוכיה והאש שבכוסיות נחשבים "בור המזיק"

לאור האמור, לפי חכמים, החנוכיה שנמצאת ברה"ר דינה - כבורו של אדם שהניחו ברה"ר ללא שמירה. כי הולך הרגל שניזק הגיע למזיק שהיא החנוכיה, ומחמת זה ניזוק. ולכן אם החנוכיה היתה נשאת במקומה, ובגדי הולך הרגל שעבר לידה ניזוקו מהשמן או מהאש שדלקה בחנוכיה - פטור בעל החנוכיה מלשלם את הנזק - כדין בור שפטור על נזקי כלים. וכמבואר בירושלמי בב"ק (א, א), שאם היתה גחלת עם אש חיה מונחת בתוך בור ונפל אדם לבור ונשרפו בגדיו או כליו - פטור בעל הבור על נזקי האש, כי צורת מעשה הנזק נעשה כדין "בור", שהניזק הגיע למזיק. וחיוב "אש" קיים - רק אם האש שהיתה כבור היתה יוצאת משם ובאה לניזק ושורפת את בגדיו במקומם.

למה פטור הנתקל בחנוכיה מכל תשלום

אמנם אם הולך הרגל לא ראה את החנוכיה ונתקל בה והפילה ושברה כבנידון השאלה, מאחר ואמר עולא בב"ק (כ"ב:) שאין דרכם של בני אדם להתבונן בדרכים על רצפת רה"ר, לפיכך לא היה על הנתקל לשים לב שיש שם חנוכיה, ואינו נחשב כאדם המזיק, ואפילו לא כמזיק בשגגה. ועל בעל החנוכיה לשמור על ממונו שלא יזיק ושלא יזוק, ולכן פטור הנתקל מכל תשלום על הנזק שנגרם לחנוכיה ולכוסיות שנשברו.

שהולך ומזיק בדרך הילוכו לחפץ שנמצא בדרכו. ודומה הדבר, לאבנו וסמינו שהניחם באדן החלון או בכל מקום אחר שאינו משומר, ויכול ליפול משם ברוח מצויה. שאע"פ שלאחר שיגיע לקרקע רשות הרבים, מי שיזקק ממנו נחשב שניזק מבור שמונח ברה"ר, כי במקרה הזה - הניזק הגיע למזיק ושם הוא ניזוק. אך כשהניזק קרה בדרך הילוכו של המזיק, נחשב הדבר שהמזיק שהוא האבן או השמן בנידון השאלה דנן, הגיע לבגדי הניזק והזיק אותו או את ממונו, וגדר המזיק באופן הזה הוא - אש שחייב גם על נזקי כלים, בגדים וכיו"ב, כמבואר בגמ' בב"ק (א). לגבי בור המתגלגל וע"ש.

סיבת החיוב כשהנתקל בחנוכיה הבחין בה מראש

אולם אם הולך הרגל הבחין בחנוכיה, ומחמת מהירותו לא השגיח ונתקל בה ושברה, מכיון שהיה עליו להיזהר, דינו כאדם המזיק בשוגג. ולכן למרות שבעל החנוכיה לא נהג כראוי בכך שלא שמר על ממונו שהונח ברה"ר, אולם אין דבר זה מקנה זכות לאדם אחר להזיק לממונו כאשר המזיק אשם בכך, כמבואר בגמ' בב"ק (כז), (כח). וע"ש ג"כ בתוס'. כמו כן נחשב הדבר, שהנתקל הוא זה שכרה את הבור שמזיק כעת ברשות רבים, ולכן עליו מוטל החיוב לסלקו משם.

מסרים ורעיונות בפרשת השבוע

מעט מגדלותו של יוסף הצדיק (חלק שני)

רצה הקב"ה שעם ישראל יתחיל מיעקב אבינו ובניו. אמנם מצד שני קבע הקב"ה חוק בבריאה, שכנגד כח גדול של קדושה - צריך לתת לטומאה כח שווה שמקביל לו. לכן הביא לעולם גם את עשו שנולד מאותם הורים, ובאותה לידה. וכלשון הפסוק "זה לעומת זה ברא אלוקים". והנה עשו נולד עם כוחות רוחניים שלא היו פחותים מיעקב, ואם היה מנצלם לטובה, מבואר בזוהר הקדוש שהיה מגיע לדרגות רוחניות שהיו גבוהות בהרבה מיעקב.

וכראיה לדברי הזוהר הקדו, ניתן להביא ממצוות כיבוד אב שקיימו עשו בשלימות - שאין שום בריה בעולם מתחילת הבריאה ועד סופה כולל יעקב אבינו, שקיימה כפי שעשו קיים. ומבואר במד"ר (פ' תולדות סה, טז) שרבן שמעון בן גמליאל הנשיא העיד על עצמו, שלמרות שכיבד את אביו בכל כוחו, אולם עדיין לא הגיע באיכות קיום מצוות כיבוד אב לאחד ממאה ממה שעשו קיים.

כוחו של יוסף - מול עשו

לאור האמור, כדי שיעקב אבינו יוכל להתמודד בהצלחה ולהכניע את כוחו של עשו, ולהקים את עם ישראל, ברא הקב"ה נשמה מיוחדת בעולם, ונתן לה מעת לידתה את הכח להתמודד עם עשו. נשמה זו שבאה לעולם אח"כ בגוף בשר ודם קראו לה - יוסף הצדיק. וכך אמר בגמ' בב"ב (קכג): רב שמואל ב"ר נחמני - שעשו זורעו נמסרים בידי יוסף זורעו. וכפי שהתנבא על כך עובדיה הנביא (ח, א) "והיה בית יעקב לאש, ובית יוסף - ללהבה, ובית עשו - לקש, ודלקו בהם - ואכלום. ולא יהיה שריד לבית עשו - כי ה' דיבר" ע"כ. כלומר הקב"ה קבע חוק בבריאה, שרק יוסף זורעו

ואע"פ שמבואר שם בגמ', שאם דרך בני אדם להניח כדיהם ברה"ר במקום מסוים, כמו ליד בית הבד בו מוסקים זיתים, ישנו חיוב על הולכי הרגל להתבונן כשעוברים שם, אם יש שם כדים שמונחים ברה"ר. ולפי"ו אולי נטען, שגם בחנוכה מכיון שחז"ל חייבו לכתחילה להדליק באופן הזה את נרות חנוכה, ישנו חיוב על הולכי הרגל להתבונן אולי מונחות חנוכיות ברה"ר.

אולם הנידונים חלוקים במהותם, כי בחנוכה לפי חכמים שאמרו להדליק נרות חנוכה ברה"ר בפתח הבית, הם אלו שגם אמרו, שבעל החנוכיה צריך לשבת שם ולשמור על חנוכייתו שלא תזיק לאחרים. כי הבינו חז"ל, שלא ניתן לשנות את אורחות חייהם ורגילותם של כל בני אדם בימי חנוכה, שיתחילו להתבונן בכל הדרכים של רה"ר בניגוד לאופיים, והרי בכל שטחי רשות הרבים שכיח שיונחו נרות חנוכה. משא"כ בנידון הגמ', מדובר על מקום מסוים, וביחס לכך שייך לחייב את הולכי רה"ר להתבונן באותו מקום מסוים כשעוברים לידו.

גדר השמן שנשפך לרה"ר כ"בור המתגלגל"

אם מחמת התקלות הולך הרגל בחנוכיה, נשפך השמן שהיה בכוסיות על מדרכת רשות הרבים, והנתקל או הולך רגל אחר שהגיע אחריו החליק בשמן וניזוק בגופו ובבגדיו. גדר התקלה הינה - "בור המתגלגל" ברגלי בני אדם שהולכים כדין ברחוב. שהרי התבאר, שכשהחנוכיה עמדה ברה"ר דינה היה כ"בור", והיות ושכיח שבני אדם לא יראו אותה, ובפרט כשהיא נמוכה וביום גשום, לכן הולכת הבור הזה מהמקום שהונחה בו למקום אחר בשגגה נחשבת - כבור המתגלגל. ומבואר בב"ק (א) שחייב בעל הבור על נזקיו כדין בור, לאחר שיונח הבור הזה ברה"ר, ואע"פ שהוא לא הניחו במקום זה. כי זוהי הדרך הסבירה שבורו יגיע לשם ע"י הולכי רה"ר כשיתקלו בה. ולכן בנידון דנן, גם לדעת התוס' שם (בד"ה לאתויי) - רק בעל התקלה חייב על בורו ולא הנתקל, כי בנידון דנן הנתקל לא הוצרך להפעיל כח משונה במיוחד כדי להפיל את החנוכיה לרה"ר, וע"ש בתוס'.

אמנם מבואר בתוס' בב"ק (כח: ד"ה ונישוף באבן וכו') שחיוב בור ברה"ר קיים - רק אם הנופל ניזוק מקרקע הבור עצמה ולא מקרקע שמחוץ לבור ששייכת לרה"ר. ולפיכך גם בנידון דנן, רק אם ניזוק גופו של הולך הרגל בקרקע שהשמן נמצאת עליה, חייב בעל החנוכיה לשלם על נזקי גופו, כמבואר בתוס' בב"ק (ג. ד"ה לא י' כתיב וכו'), כדין בור שחייב על נזקי גוף האדם. אבל אם כתוצאה מההחלקה על השמן קיבל הניזוק מכה מקרקע רה"ר עליה אין שמן, נמצא שהוא לא ניזוק בפועל מהבור של בעל החנוכיה, אלא מקרקע אחרת של רה"ר, והבור רק גרם לו להיזק ממנה, ולשיטת התוס' (כח: פטור בעל הבור מכל תשלום. וכך פסק גם השו"ע (ח"מ סי' תיא, א) וגם ברמ"א משמע שהסכים לכך, וכן נקט הסמ"ע (בסי' תי ס"ק מז. וסי' תיב ס"ק ט). ואע"פ שדעה אחת בתוס' בב"ק (ג. ד"ה לשמואל), וכן הנמוקי יוסף, והרשב"א סוברים, שגם במקרה זה ישנו חיוב של בור, כי הנזק בקרקע רה"ר נגרם מחמת בורו, אולם לא ניתן להוציא ממון מהמוחזק בניגוד להכרעת השו"ע והרמ"א.

גדר השמן כנשפך מהכוסיות על בגדי הנתקל

אם הנתקל פגע בחנוכיה או במתקן הזכוכית שהחנוכיה היתה בו, וכתוצאה מכך השמן שהיה בכוסיות נשפך על בגדיו, והוצרך למוסרם לניקוי יבש. במקרה זה גדר השמן שנשפך הינו - כמו אש

את כוחה של לאה שהתעברה בו בתחילה, וגם את כוחה של רחל שילדתו בפועל.

ולפי ביאורו של התרגום יונתן ב"ע על הפסוק הזה, בתחילה היה יוסף בבטן לאה, ודינה היתה בבטן רחל, ובגלל תפילת לאה, המלאך החליף בפועל את העוברים, ונתן את יוסף בבטן רחל, ואת דינה העביר לבטן לאה, כ"ש שקיבל יוסף את שני הכוחות.

יוסף זכה גם למעלות המיוחדות שהיו לשבטים

ולפי זה מובנים היטב דברי רבינו בחיי בתחילת פ' וישב (לז, ב) שהקשה, למה כתוב בפסוק "ואלה תולדות יעקב - יוסף, ולא המשיכו לפרט את שאר ילדי יעקב? ותיירץ שם, שזה מלמדינו את דרשת חז"ל שאמרו - שיוסף היה כלול מכל המעלות שהיו לאחיו כגון: בכורתו של ראובן - ניתנה ליוסף, כמבואר בדברי הימים א (ה, א). מלכותו של יהודה - ניתנה באותו הדור ליוסף שנאמר (בפ' מקץ מב, ו) "ויוסף הוא השליט על הארץ". נבואתו של לוי - ניתנה ליוסף, שנאמר (בפ' מקץ מא, יג) "ויהי כאשר פתר לנו - כן היה". חכמתו של יששכר - ניתנה ליוסף, שנאמר (מא, לט) "אין נבון וחכם כמוך" עכ"ל.

נמצאנו למדים, שמלבד הנשמה הגדולה שקיבל יוסף מעת לידתו, שבכוחה לשרוף את כוחו של עשו ובניו, הוא גם קיבל בלידתו את שורש כוחם ותכונתם של רחל ולאה שבנו את בית ישראל, וניתן לו גם את המעלות המיוחדות שהיו לאחיו. והגיע בדרגתו הרוחנית להיחשב ל"אב" לשבטים באופן השווה ליעקב אביו. ולכן נאמר במד"ר (פ' וישב פד, ח) על הפסוק "אלה תולדות יעקב - יוסף" שזיו פני יוסף - דמה לפני יעקב. וכמו כן הגיע לגדלות בתורה בהיותו כבן שבע עשרה שנה - כגדלותו בתורה של יעקב שהיה אז כבר בן מאה ושמונה שנים. ולפיכך מסר לו יעקב את כל התורה שקיבל משם ועבר. והוסיף שם הרמב"ן (בפ' וישב לו, ג) שיעקב מסר ליוסף את כל חכמות התורה, וסתר התורה, ומצאו משכיל ובעל סוד בהם - כאילו היה זקן ורב ימים, ע"כ.

אמירת יעקב, שיוסף גדול ממנו בצידוק הדין

לאור האמור מתבארת יותר הגמ' בסוטה (לז): שיוסף היה צריך להוליד גם כן שנים עשר בנים שיהיו שבטי ישראל - כמו יעקב אביו. שהרי התבאר ע"פ האוה"ח, שיוסף היה שווה בדרגתו הרוחנית ליעקב - ולכן נקרא אב, ולפי"ז מגיע לו ללדת גם כן שנים עשר שבטים. והנה מבואר במד"ר (פ' וישב צד, ג) על הפסוק (מה, כח) שאמר יעקב כשנודע לו שיוסף חי ומלך במצרים, "ויאמר ישראל - רב" וכתוב שם במדרש, שאמר יעקב - רב כוחו של יוסף בני, שכמה צרות הגיעו לו - ועדיין הוא עומד בצידקתו הרבה [יותר] ממני. כי אני - חטאתי כשאמרתי (כאמור בספר ישעיהו מ, כז) "נסתרה דרכי מה". כלומר, אע"פ שיוסף נמכר לעבד, וישב בבית הסוהר ללא עוול בכפו, בכל זאת הוא לא בא בטרוניה כלפי הקב"ה, אלא אדרבה כתוב בפסוקים (לט, ב-ג) "ויהי ה' את יוסף... כי ה' אתו". ופי' שם רש"י - שם שמים שגור בפיו ע"כ. בכל מקום ובכל מצב, ולמרות העוול והיסורים הרבים שהיו מנת חלקו. ואילו יעקב אמר על עצמו, בעת שהוגדשה סאת היסורים אצלו - שכאילו הקב"ה לא דן אותו כפי עבודתו הגדולה כלפיו, ונסתרה דרכו מה'. נמצא שלדברי יעקב, יוסף עוד היה גדול ממנו בדרגה של קבלת יסורים

ויכולו לקחת את כח האש שיש ליעקב - ולהופכו ללהבה, לכח שישורף בפועל את הקש שמאפיין את עשו בכל מקום שהם יהיו בעולם, כדי שתוכל הקדושה לגדול עד בלי די, וללא הפרעה.

ולכן כתוב בפ' ויצא על הפסוק (ל, כה) "ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף, ויאמר יעקב אל לבן - שלחני ואלכה אל מקומי" ופי' רש"י שם ע"פ מד"ר (עג, ט) כי משנולד יוסף שהוא שטנו של עשו, מעתה בטוח יעקב שעשו יפול לפניו למרות גבורתו. ולכאורה קשה, הרי יוסף באותו הזמן היה תינוק בן יומו, ועשו היה בן תשעים ואחד שנה, והרי ברור שיוסף התינוק לא יכול להילחם פיזית עם עשו הגיבור. אלא ביאור הדברים הוא, שניתן ליוסף עם היוולדו נשמה גדולה וקדושה, שעצם המצאותה בעולם - כוחה רב למגר את עשו וזרעו. ולכן היה יעקב בטוח שבזכות נשמת יוסף שנמצאת עמו או שעשו יכנע לו ללא מלחמה או אפילו אם ילחמו ביניהם, זכותו של יוסף תעמוד לו שינצח במלחמה את עשו. ומבואר בתרגום יונתן ב"ע בפסוק זה, שיעקב אמר זאת ברוח הקודש, וע"ש.

יוסף זכה להיות בבחינת "אב" לשבטים

כתב באור החיים הקדוש בברכת יעקב ליוסף (פ' ויחי מח, ו) על הפסוק "ומולדתך אשר הולדת אחריהם" כי יוסף היה בבחינה דומה ליעקב, ולכן נחשב במדרגת "אב לשבטים", וכמו שיעקב היה אב לשבטים. וכדברי הפסוק בתהילים (עז, טז) "ובני יעקב - ויוסף" כלומר, שיוסף הוזכר בנפרד מבני יעקב. ולכן אמר יעקב ליוסף (מח, ה) "שני בניך הנולדים לך - לי הם. אפרים ומנשה - כראובן ושמעון - לי הם" כלומר - הם נחשבים כבני ולא כנכדי, כי שנינו נחשבים כאב לשבטים.

וזאת למרות שמבחינה מעשית, יוסף הוא בן של יעקב ואח לשאר השבטים, אבל מבחינת דרגתו הרוחנית, והנשמה הגדולה שקיבל עם לידתו - היה יוסף בדרגת "אב לשבטים". כלומר, מעליהם. והם היו זקוקים לו, ולא להיפך.

כוחם המיוחד של רחל ולאה בבניית עם ישראל

כתוב במגילת רות (ד, יא) שכאשר ברכו הזקנים והעם את בועז כשנשא את רות, אמרו לו "יתן ה' את האשה הבאה אל ביתך [רות] - כרחל ולאה, אשר בנו שתיהן את בית ישראל" ע"כ. כלומר, המברכים אמרו, שהכח שממנו נבנה עם ישראל, הגיע מהילדים שנולדו מרחל ולאה, כי שתיהן בנו את בית ישראל. ולפי זה כדי שיוסף יוכל להחשב כאב לשבטים, צריך שגם לו יהיו כוחות רוחניים שיקבל מרחל ולאה. ואכן הקב"ה נתן ליוסף מעת לידתו כוחות אלו, וכפי שיתבאר להלן.

כיצד נולד יוסף

כתוב בפ' ויצא (לא, כא) "ואחר ילדה [לאה] בת. ואמר רב בגמ' ברכות (ס, ט) וכן כתוב במדרש נחומא (פ' ויצא סי' ח) שלאה אמנו היתה מעוברת ביוסף, ומכיון שידעה ברוח הקודש שיוולדו ליעקב שנים עשר בנים בלבד, וכל אחת משתי השפחות ילדה כבר שני בנים, ואם היא תלד עכשיו עוד בן, ייצא שרחל תלד לבסוף רק בן אחד ותהיה פחות מהשפחות, ביקשה לאה מהקב"ה שיהפוך את הבן שמעוברת בו לבת, והבן שמגיע לה - ינתן לרחל, וע"י כך תלד לבסוף שני בנים - והקב"ה נעתר לתפילתה. ולכן הבן יוסף שלאה היתה מעוברת בו - נהפך בבטנה לבת שנקראה, דינה. ורחל הולידה את יוסף. נמצא שבשורש נשמתו של יוסף - יש לו גם

מאהבה. [נדגיש שפשוט, שלולא דברי יעקב שכתובים במדרש, איננו ראויים לכתוב דברים אלו].

יוסף היה ראוי להימנות עם שלושת האבות הקדושים

נמצאנו למדים מכל האמור לעיל, שיוסף היה צריך להימנות כאחד מאבותיו של עם ישראל דהיינו, שהיו צריכים להיות ארבעה אבות: אברהם, יצחק, יעקב ויוסף. והיינו אומרים בתפילת שמו"ע - אלוקי יוסף. כמו כן שרש עם ישראל היה צריך לבוא מעשרים וארבע שבטים. כלומר, שנים עשר מיעקב, ושנים עשר מיוסף.

ואם כן מהראוי להתבונן מה גרם לבסוף, שלמרות גדלותו הנשגבה של יוסף, שאביו העיד עליו שלפחות בדברים מסוימים הוא עוד גדול ממנו, לא זכה יוסף להימנות עם שלושת האבות הקדושים. אע"פ שנשאר במעמד של "אב" כלפי שאר השבטים, ונחשב גדול מהם.

בקשת יוסף מהקב"ה שינסהו

יתכן לענ"ד שהתשובה לכך נמצאת בדברי מד"ר פ' וישב (פ, ד) על הפסוק (בפ' וישב לט, ז) "ויהי אחר הדברים האלה". שביאר שם המדרש, אחרי אלו דברים? ותיירץ המדרש, אחרי דברי יוסף לקב"ה שאמר לו: אבא יעקב - התנסה בנסיונות רבים. יצחק סבי - התנסה בנסיון העקידה ובעוד נסיונות. ואילו אני - אינני מתנסה כלל? אמר לו הקב"ה: חייך [לשון שבועה] שאני מנסה אותך - יותר מהם. ולכן מיד כתוב באותו פסוק "ותשא אשת אדוניו אל יוסף ותאמר" וכו'. כלומר, אם יוסף לא היה מבקש מהקב"ה שינסהו - היה נשאר בדרגת שלושת האבות. וחטא לשה"ר שאמר על אחיו - התכפר לו ביסורי מכירתו לפוטיפר, וגרושיו מבית יעקב אביו. אולם בגלל שיוסף מיוזמתו ביקש מהקב"ה שינסהו כמו שניסה את האבות הקדושים, בקשה זו גרמה לו לנסיונו הגדול עם אשת פוטיפר, שהקב"ה העיד שהיה נסיון קשה יותר מכל נסיונותיהם של יעקב, ויצחק כולל מנסיון העקידה.

ונבאר זאת בס"ד, לפי מה שכתוב במד"ר בפ' וישב (פ, ד - ט) אשת פוטיפר המרשעת התעללה ביוסף במשך זמן רב, בכל האמצעים שהיו ברשותה, באופן שאין בכח בן אנוש, ובפרט בחור בן שבע עשרה לעמוד בכך. ואכן למרות גבורתו וצידקתו של יוסף, אמרו חז"ל בסוטה (לו; הביאם רש"י על הפסוק לט, יא) "ויבוא הביתה לעשות מלאכתו" שיוסף כמעט ונכשל לבסוף בפיתוי שלה, ועשה לו הקב"ה נס, והראה ליוסף בחלון הבית את דמותו של יעקב שאמר לו, שאם יחטא ולא יתגבר בכוחות על אנושיים על יצרו, שמו ימחק לצמימות מאבני האפוד שישא הכהן הגדול על ליבו. ומחמת גילוי שמימי זה - הצליח יוסף להתגבר ולא לחטוא בפועל.

אולם אמרו חז"ל בגמ' שם, שלמרות שיוסף לא חטא בעריות, אבל נסיון קשה זה גרם שיצאו ממנו עשר טיפות על הקרקע, ולכן זכה להוליד רק שני ילדים [אפרים, ומנשה] שהיו שקולים כמו ראובן, ושמעון, ועשרה ילדים אחרים נולדו במקום זאת לאחיו בנימין, אולם אין הם מנויים כשבטים. ולכן, למרות שהיה אנוס על כך, ולמרות שיוסף בקש מה' שינסהו, אבל עקב הפגם שנוצר כאן - ירד יוסף מדרגת אב כשווה ליעקב אביו. שהרי יעקב העיד על

עצמו בפ' ויחי בברכתו את ראובן בנו (מט, ג) שהוא "כוחי וראשית אוני". ופי' רש"י שם, שלא יצא ממנו מימיו טיפה לבטלה, וזאת למרות שיעקב נשא את לאה בהיותו בן שמונים וארבע שנים. ובמדרגת קדושה זו, היו גם אבותינו - אברהם, ויצחק. ואילו ע"י הנסיון הקשה הזה של יוסף, למרות שלא חטא בפועל, אבל נגרם לו לרדת מדרגת קדושתם של שלושת האבות.

מעט משכרו של יוסף על עמידתו בנסיונו הגדול

אמנם הקב"ה לא מקפח שכרו של אף אדם. וכל שכן שלא את השכר הגדול שהגיע ליוסף על עמידתו בגבורה על אנושית בנסיונו הקשה עם אשת פוטיפר. ומסיבה זו הוסיף לו את האות - ה משמו הקדוש - דבר שלא זכו בו אפילו האבות הקדושים. שלשמו של אברהם נוסף האות - ה משם שרי אשתו. וגם השמות: יצחק, וישראל, למרות שהקב"ה קבע אותם, אולם הם לא ניתנו להם משמו של הקב"ה, אלא כשם נפרד. משא"כ יוסף זכה לכך כשכר על עמידתו בנסיונו הגדול, ובאמצעות הוספת הה"א לשמו מבואר בגמ' (סוטה לו): שהצליח יוסף לדעת את שבעים הלשונות שלימדו המלאך גבריאל, ומסיבה זו הסכים פרעה למנותו למלך על מצרים.

כמו כן אמר שמעון איש קטרון במד"ר פ' וישב (פ, ח) שבזכות מנוסת יוסף מאשת פוטיפר - נקרע ים סוף לבני ישראל ביציאתם ממצרים. וכמו שנאמר - בתהילים (קמז, ג) "הים ראה - וינוס" כלומר, ים סוף נס ונקרע לבני ישראל - בזכות "ויעזוב בגדו בידה - וינוס" שנאמר אצל יוסף. וכתוב עוד במד"ר פ' וישב (פ, ט) שרב יודן ב"ר שמעון אומר - שגם בימי יהושע בן נון כשנכנסו לכבוש את ארץ ישראל נקרע לבני הירדן - בזכות מנוסת יוסף. ולכן נאמר שם בתהילים "הים ראה וינוס - הירדן יסוב לאחור". כלומר, ים סוף נס מפני ארונו של יוסף שהלך לפני בני ישראל במדבר, וגם הירדן נס מפני ארונו של יוסף.

סיבת השבעת יוסף להוציא את ארונו ממצרים

לפיכך מובן למה יוסף השביע את כל שבטי ישראל, שישביעו גם הם את בניהם אחריהם להוציא את ארון קבורתו ממצרים, שילך עמם במדבר עד קבורתו בשכם. ולא הסתפק בהשבעת שבטו בלבד, כמו שעשו שאר השבטים. מאחר ויוסף ידע ברוח קודשו, שרק עם ארונו וזכויותיו, יזכו בני ישראל לנס של קריעת ים סוף, ולנס של קריעת הירדן כשיכנסו לארץ. ואמר להם, שהוצאת ארוני ממצרים, היא לא רק לתועלת שיש לי ולשבטי מכך, אלא היא תועלת לכלל ישראל.

ולכן ספר בראשית שבסופו כתוב על תחילת גלות בני ישראל במצרים, מסתיים עם מותו של יוסף וציווי האחרון לאחיו. וגם ספר שמות שמספר בפרשיות הראשונות על הגלות הקשה וההליכה במדבר, מתחיל גם כן עם היותו של יוסף מלך במצרים. היות ויוסף נחשב ונשאר כלפי השבטים בגדר "אב" שלא נוטש את ילדיו, ומחמת זכויותיו הרבים החזיק ושמר עליהם במשך מאתים ועשר שנות הגלות במצרים, וכן בארבעים שנות הליכתם במדבר. ובנוסף לכך בזכותו נקרע להם הירדן, והתאפשר להם לבסוף להגיע למקום מנוחתם בארץ ישראל.

העלון יוצא לע"נ: הר"ר חיים יצחק ז"ל בהר"ר צבי הי"ד, ומרת נחמה בת הר"ר יחיאל הלוי ע"ה